

ΑΡΧΕΙΟΝ ΠΟΝΤΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
(ΑΡΓΥΡΟΥΝ ΜΕΤ ΑΛΛΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

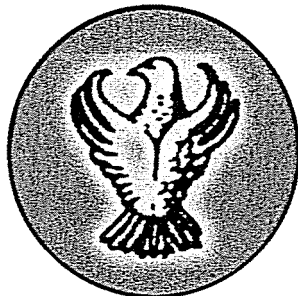
ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ

ΜΑΡΙΑΣ ΒΕΡΓΕΤΗ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Παύλου Γ. Αποστολίδη, *Η Μητρόπολις Ροδοπόλεως,
το ζήτημα των Εξαρχιών του Πόντου,*
έκδ. Σωματείου Παναγία Σουμελά, 2003, σελίδες 485

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΑΘΗΝΑ

2003-2004

ΜΑΡΙΑΣ ΒΕΡΓΕΤΗ

Παύλου Γ. Αποστολίδη, *Η Μητρόπολις Ροδοπόλεως, το ζήτημα των Εξαρχιών του Πόντου*, έκδ. Σωματείου Παναγία Σουμελά, 2003, σελίδες 485.

Το βιβλίο του Παύλου Αποστολίδη, *Η Μητρόπολις Ροδοπόλεως: το ζήτημα των Εξαρχιών του Πόντου* αποτελεί σημαντική συμβολή στην επισκοπική ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Το έργο συμβάλλει και στον εμπλουτισμό της βιβλιογραφίας για τον ποντιακό ελληνισμό, επειδή ο συγγραφέας προβαίνει σε εμπειριστατωμένη παρουσίαση της ιστορίας και της κοινωνικής δομής του ποντιακού ελληνισμού από το 1863, έτος που ιδρύθηκε η Ιερά Αρχιεπισκοπή Ροδοπόλεως μέχρι το 1924, έτος που εκπατρίστηκαν και οι τελευταίοι εναπομείναντες στον Πόντο Έλληνες.

Ο Παύλος Αποστολίδης είναι αρχιμανδρίτης και ηγούμενος της ανιστορημένης, στην Καστανιά Ημαθίας, Ιεράς Μονής Παναγίας Σουμελά. Παρά την ποντιακή καταγωγή του συγγραφέα, το έργο δε διακρίνεται από συναισθηματική προσέγγιση. Με την «αξιολογική ουδετερότητα» του επιστήμονα, ο Παύλος Αποστολίδης μελετά, αναλύει και παρουσιάζει το πρωτογενές αρχαικό υλικό και αξιοποιεί τις δευτερογενείς πηγές του. Στις πηγές πληροφόρησής του συμπεριλαμβάνονται το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.), το Αρχαιοφυλάκιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εφημερίδες και περιοδικά του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Το αποτέλεσμα της προσπάθειας είναι μια άριστη διδακτορική διατριβή, η οποία οδήγησε στην αναγόρευση του συγγραφέα σε διδάκτορα της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Το βιβλίο κυκλοφορεί από το 2003 σε καλαίσθητη έκδοση 485 σελίδων, την ευθύνη της οποίας έχει το ποντιακό σωματείο «Παναγία Σουμελά». Το θέμα του είναι η Μητρόπολη Ροδοπόλεως, η οποία εκτεινόταν στις επαρχίες της Τραπεζούντας και της Χαλδίας και περιλάμβανε τη Ματσούκα, τη Γαλιαινα και τη Σάντα. Το βιβλίο έχει εισαγωγή, τέσσερα κεφάλαια, συμπεράσματα, βιβλιογραφία και δύο παραρτήματα. Το πρώτο είναι παράρτημα κειμέ-

νων. Σ' αυτό παρουσιάζονται αυτοκρατορικά χρυσόβουλα, πατριαρχικά σιγίλλια, πατριαρχικά και συνοδικά γράμματα, εκθέσεις που περιγράφουν τους διωγμούς των Ελλήνων στην επαρχία Ροδοπόλεως την περίοδο 1914-1919, περιγραφή της καταστροφής της Σάντας το 1921, περιγραφή της μεταφοράς ιερών κειμηλίων από την Τουρκία στην Ελλάδα το 1931 κ.ά. Το δεύτερο είναι φωτογραφικό παράρτημα. Σ' αυτό υπάρχουν φωτογραφίες εποχής, φωτογραφίες πατριαρχικών σιγιλλίων και προσωπικότητων και χάρτες περιοχών του Πόντου.

Στην εισαγωγή γίνεται παρουσίαση του φαινομένου του μοναχισμού στον Πόντο. Εκτενείς είναι οι αναφορές στα τρία μεγαλύτερα μοναστήρια, δηλαδή στις ιερές μονές του Τιμίου Προδρόμου Βαζελώνος (της αρχαιότερης από τις μονές του Πόντου), της Παναγίας Σουμελά και του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα. Οι μονές λειτουργούσαν ως κέντρα γραμμάτων και ταυτοχρόνως κάλυπταν τις θρησκευτικές ανάγκες των χριστιανών, και με πλήρη μυστικότητα κάλυπταν και τις θρησκευτικές ανάγκες των κρυπτοχριστιανών της περιοχής.

Στο πρώτο κεφάλαιο υπάρχουν πληροφορίες για τη γεωγραφία, την ιστορία και την κοινωνία της εκκλησιαστικής επαρχίας Ροδοπόλεως. Το ποίμνιο της εκκλησιαστικής επαρχίας ήταν κατανεμημένο στις τρεις εξαρχίες των μονών Βαζελώνος, Σουμελά και Περιστερεώτα. Το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως είχε ανακηρύξει τις τρεις μονές του Πόντου ως εξαρχικές, πατριαρχικές και σταυροπηγιακές. Είχε επισημοποιήσει δηλαδή την πνευματική εξάρτηση των κοινοτήτων από τις μονές. Ο ηγούμενος της μονής ασκούσε καθήκοντα εξάρχου. «Οι ηγούμενοι των διακεκριμένων σταυροπηγιακών μονών του Πόντου και της Πάτμου ως Έξαρχοι “κατ’ ευθείαν εις τον Πατριάρχην ανεφέροντο”, “τω πατριαρχικώ μόνον υπέκειντο κριτηρίω”, “καθό πρόσωπον Πατριάρχου φέροντες”. Εξυπηρετούν τα πατριαρχικά δίκαια “εξασκούντες αρχιερέων καθήκοντα”». (σελ. 80). Πολλές φορές οι κατά καιρούς μητροπολίτες Τραπεζούντος αποπειράθηκαν να καταργήσουν τα εξαρχικά δικαιώματα των μονών, ώστε να υπαγάγουν τις μονές και τις κοινότητες στη δικαιοδοσία τους.

Στις περιοχές Ματσούκας και Σάντας δεν υπήρχαν πόλεις. Το μεγαλύτερο χωριό ήταν η Λιβερρά, που ανήκε στην εξαρχία της μονής Σουμελά. Η Λιβερρά ορίστηκε ως έδρα της Μητροπόλεως. Το κεφάλαιο αναφέρεται εκτενώς στο κοινωνικό έργο των μοναστηριών: «Οι κάτοικοι πίστευαν ότι η παιδεία είναι το μέσο για τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και την απόκτηση της ελευθερίας. Τα πρώτα σχολεία στην Ματσούκα ήταν οι εκκλησίες και ιδιαί-

τερα τα τρία μεγάλα μοναστήρια, που διέθεταν πλούσιες βιβλιοθήκες και εγγραμμάτους μοναχούς. Οι λειτουργικές δαπάνες των διδακτηρίων και οι μισθοί των δασκάλων ήταν μέλημα των μοναστηριών, της δημογεροντίας και κατά καιρούς ενισχύονταν από εύπορους ομογενείς μετανάστες. Κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα όλες οι κοινότητες είχαν διδακτήρια που κτίστηκαν με τη φροντίδα των κατοίκων» (σελ. 70). «Ο ηγούμενος ως ποιμένας και πνευματικός αρχηγός της εξουχίας, είχε το δικαίωμα να δικάζει τις αναγόμενες στην αρμοδιότητά του υποθέσεις των χριστιανών, να παρίσταται στις συνεδριάσεις των κοινοτήτων και να συνεννοείται με τις εκάστοτε πολιτικές αρχές για την επιτυχή υπεράσπιση των συμφερόντων των χριστιανών της εξουχίας. Υποχρέωση του ηγουμένου ως πατριαρχικού εξάρχου ήταν και η επίβλεψη των σχολείων. Μαζί με την επιτροπή που εξέλεγαν οι κάτοικοι μεριμνούσε για την απρόσκοπτη λειτουργία των σχολείων, για τη συντήρησή τους και για την σύσταση νέων, όπου η ανάγκη το απαιτούσε. Η μονή είχε την υποχρέωση να ενισχύει οικονομικά τις αδύνατες κοινότητες, που δεν μπορούσαν από μόνες τους να καλύψουν τις δαπάνες λειτουργίας των σχολείων. Και η θεραπεία της θρησκευτικής παιδείας ήταν ευθύνη του ηγουμένου-εξάρχου. Οι λόγιοι ιερομόναχοι της μονής, κατόπιν εντολής του, είχαν την υποχρέωση να περιοδεύουν τα χωριά, να ιερουργούν και να κηρύττουν το θείο λόγο» (σελ. 91, 92).

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην πρώτη περίοδο της ιστορίας της Μητροπόλεως Ροδοπόλεως, από το 1863 ως το 1867. Το 1863 οι πατριαρχικές εξουχίες καταργήθηκαν. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε η Αρχιεπισκοπή Ροδοπόλεως. Το ποίμνιο αποτέλεσαν 55 κοινότητες της Ματσούκας και της Σάντας. Πρώτος αρχιερέας της νεοσύστατης αρχιεπισκοπής εκλέχθηκε ο ιεροδιάκονος Γεννάδιος Περιοστερωτής (Μισαηλίδης), ιεροδιδάσκαλος, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη Λιβερά.

Από τη σύσταση της αρχιεπισκοπής άρχισε η διένεξη ανάμεσα στο Γεννάδιο και στους πατέρες των μοναστηριών, που δεν ανέχονταν την κατάργηση των προνομίων των μονών. Στη διένεξη συμμετείχε και το ποίμνιο. Οι κάτοικοι της Σάντας ήταν αυτοί που αντιτάχθηκαν περισσότερο στο νέο μητροπολίτη. Όλες οι προσπάθειες του Γενναδίου να ιερουργήσει στη Σάντα οδηγήσαν σε βίαιες εξώσεις του από την περιοχή.

Λόγω των συνεχών ταραχών και σκανδάλων η Ιερά Σύνοδος με συνοδική απόφαση της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1867 κατάργησε την Αρχιεπισκοπή Ροδοπόλεως, έθεσε σε διαθεσιμότητα το Γεννάδιο και επανέφερε το καθεστώς των μοναστηριακών εξουχιών. Το 1879 η Ιερά Σύνοδος αποφάσισε να αναθέσει την

εποπτεία των μονών και των εξαρχιών στη Μητρόπολη Τραπεζούντος. Τα μοναστήρια αντιστάθηκαν και στην εφαρμογή αυτής της απόφασης. Η Εκκλησία αναγκάστηκε να την αποσύρει το 1883 και να επικυρώσει το 1886 τον κανονισμό της μονής Σουμελά, βάσει του οποίου αναγνωρίστηκε ως πνευματική αρχή της εξαρχίας ο ηγούμενος της μονής.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρατίθενται τα γεγονότα που οδήγησαν στην ανασύσταση της Μητροπόλεως Ροδοπόλεως το 1902. Πρώτος ιεράρχης ορίστηκε ο επίσκοπος Ναζιανζού Γερβάσιος Σαρασίτης. Η ανασύσταση της Μητροπόλεως είχε σκοπό την αναβάθμιση της κοινοτικής και εκπαιδευτικής οργάνωσης. Όμως, ο θεσμός των εξαρχιών εξακολουθούσε να έχει πολλούς υποστηρικτές. Παρά το σημαντικό έργο που επέδειξε ο Γερβάσιος ως μητροπολίτης, οι αντιδράσεις και οι διενέξεις συνεχίστηκαν σ' όλη την αρχιερατική του περίοδο (1902-1906). Η αντιπαράθεση συνεχίστηκε και επί των διαδόχων του. Σταμάτησε μόνο λόγω του πρώτου παγκοσμίου πολέμου και των τραγικών γεγονότων που κατέληξαν στο βίαιο εκπατρισμό των Ελλήνων από τη Μικρά Ασία. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται και οι βιογραφίες των μητροπολιτών Ροδοπόλεως, οι οποίοι ήταν ο Γερβάσιος Σαρασίτης (1902-1906), ο Λεόντιος Παπαδόπουλος Χουτουριώτης (1906-1909) και ο Κύριλλος Ιωάννου ή Χατζηπαπαδημητρίου (1909-1944). Ο Κύριλλος παρέμεινε κοντά στο ποιμνίο του μέχρι την ανταλλαγή. Όμως, κατηγορήθηκε από τους κατοίκους της Σάντας για κατάχρηση και αστοργία. Το 1918 οι Σανταίοι αποκήρυξαν το μητροπολίτη. Την ίδια εποχή παράπονα εξέφρασαν και οι κάτοικοι της Ματσούκας και της Γαλίαινας. Το 1936 η Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου αποδέχτηκε το αίτημα του Κυρίλλου να διατηρεί τον τίτλο και την τιμή της επαρχίας και του αρχιερατικού αξιώματος. Διατήρησε τον τίτλο μέχρι το θάνατό του στη Μονή Βλατάδων της Θεσσαλονίκης το 1944.

Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφονται τα γεγονότα που συνέβησαν στην επαρχία Ροδοπόλεως από την έναρξη του πρώτου παγκοσμίου πολέμου μέχρι το 1924. Γίνονται εκτενείς αναφορές στους διωγμούς των Ελλήνων, στις βεβηλώσεις των μονών, στην οργάνωση αυτοάμυνας στη Ματσούκα και στη Σάντα, στην καταστροφή της Σάντας και στη διαφυγή των ανταρτών της στην Ελλάδα.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο θεωρεί εν ενεργεία την εκκλησιαστική επαρχία Ροδοπόλεως. Όπως αναφέρεται στο βιβλίο «Η Εκκλησία άλλωστε αποτελείται και από τα κεκοιμημένα μέλη της, τα οποία ουδεμία συνθήκη δύναται να εκπατρίσει. Αυτά εν σιγή παραμένουν εκεί, φύλακες αιώνιοι των α-

παραγράπτων δικαίων του Γένους και μάρτυρες αδιάψευστοι της μαύρης τραγωδίας του Ποντιακού Ελληνισμού.» (σελ. 227).

Ο συγγραφέας ανήκει στο λόγιο κλήρο, που έχει το χάρισμα να έχει γλαφυρή και ευχάριστη γραφή και να διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Το βιβλίο απευθύνεται σε κοινό ευρύτερο του κλήρου και του ποντιακού ελληνισμού. Συντελεί στην ισχυροποίηση της ιστορικής μνήμης και επακόλουθα στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής όλου του ελληνισμού. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου στην Πατριαρχική ευλογία που παρουσιάζεται στις πρώτες σελίδες του βιβλίου: «Τοιαύται μελέται, στηριζόμεναι εις την έρευναν των αρχείων και των ποικίλων ιστορικών πηγών, είναι όντως πολύτιμοι διά την διάσωσιν της ιστορικής μνήμης και στήριξιν του φρονήματος των νυν και των ερχομένων γενεών και ακριβή γνώσιν ιστορικών περιόδων και γεγονότων, τα οποία εν τη παρόδω των αιώνων τείνουν να λησμονηθούν. Διό και επί τη αναγορεύσει υμών εις διδάκτορα Θεολογίας και τη αναμενομένη τύποις εκδόσει της διατριβής υμών συγχαίροντες, παρέχομεν υμίν την πατριαρχικήν ημών ευχήν και την Πατριαρχικήν ευλογίαν» (σελ. 11).

ΜΑΡΙΑ ΒΕΡΓΕΤΗ

Λέκτορας Κοινωνιολογίας

του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης